

Németh László, Grezsa Ferenc, Vekerdi László

Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Németh László Társaság 2007. október 6-án – a társaság alapításának 20. és a társaságalapító Grezsa Ferenc professzor születésének 75. évfordulóján – tanácskozást rendezett, melynek keretében Grezsa Ferenc munkásságát posztumusz Németh László-díjjal ismerték el. Ezt a díjat vehette át Vekerdi László tudománytörténész is, Németh László első monográfiusa. Az alább olvasható írások ekkor hangzottak el.

Németh László és Grezsa Ferenc emlékére

Engedjék meg, hogy Hódmezővásárhely Önkormányzata nevében megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel köszöntsem a konferencia minden előadóját.

Külön tisztelettel és szeretettel köszöntöm Vekerdi László professzor urat, aki megtisztelt bennünket azzal, hogy személyesen is itt van közöttünk. Városunk és a magam nevében külön szeretettel és tisztelettel köszöntöm Németh László leányait, Grezsa Ferenc özvegyét, fiait, a családok hozzátartozóit.

A befogadó város polgármestereként köszöntöm Önöket. Ez a város a legnemesebb értelemben befogadó és gondozó bölcsője volt a Németh László Társaságnak húsz évvel ezelőtt. De nemcsak a Németh László Társaság befogadó bölcsője volt, hanem a két világháború közötti szellemi, kulturális élet meghatározó települése is. Németh László már az első hódmezővásárhelyi látogatása alkalmával – majd a második világháború után, 1945 és 48 között – találkozhatott annak a szellemi irányzatnak az éthoszával, amely oly nagy hatással volt a kiváló íróra. Azt hiszem, hogy számára ez a város 1945 után egy belső szellemi menedéket jelentett, különösen a legelviselhetlenebb 50-es években, majd a „gulyás kádárizmus” még élhető szocialista barakkjában is.

Azt gondolom, hogy a mai ünnep egy csodára hívja fel a figyelmet. Ez a csoda nemcsak Németh László 1945 és 1948 közötti hódmezővásárhelyi éveinek emlékezete, hanem a Németh László Társaság megalapításának húsz esztendővel ezelőtti csodája is. Az író születésének 75. évfordulóján, és az 1980-as évek elején is felmerül a családban a hagyaték ápolásának a gondja, a Németh László-i életmű méltó gondozása. E nemes feladat és kihívás megvalósításában nagyon fontos szerepet töltött be az író özvegye, aki teljes szívvel támogatja és inspirálja Hódmezővásárhely városát, az akkori könyvtárat, az akkori Hód-

mezővásárhely szellemi életének képviselőit, hogy büszkén vállalják Németh László szellemi hagyatékát.

Németh László szellemi örökségének gondozása, ápolása, értelmezése, a Németh László-i üzenetek 80-as évekbe való átültetésének feladata és felelőssége vezetett oda 1987-ben, hogy megalakulhatott a Németh László Társaság. Az akkori szellemi élet kiválóságainak, a magyar irodalomtörténet, a magyar kultúra, a magyar képzőművészet, a magyar költészet akkori nagyjainak pártfogásával és támogatásával. Nem kis feladatot vállaltak húsz esztendővel ezelőtt azok, akik a családból, a hozzátartozói és a baráti körből, a tudomány és a kultúra világából, és a hódmezővásárhelyi értelmiségiek közül toborozva vállalták ennek a társaságnak a megszervezését és működtetését. Hiszen mindaz, amit a társaság az életmű ápolásán túl a Németh László-i hagyaték feldolgozásával és a 80-as évek Magyarországnak megváltoztatásában betöltött küldetésével igyekezett felvállalni, az nem föltétlenül nyerte el a rendszer képviselőinek teljes támogatását. Sőt az akkori emlékezők, akik akkor ott voltak a társaság születésénél, föltételezem, hogy fel tudják idézni Németh László helyét és szerepét az akkori közgondolkodásban, az akkori irodalmi életben. Fel tudják idézni Grezsa Ferenc kiváló munkásságát a 80-as évek közepén, és fel tudják idézni azokat az éveket, amely nemcsak a Németh László Társaság alapításának ideje, hanem – hogy az időkhöz hűek legyünk – a lakiteleki sátorbontás hónapjai, hetei is. Mindaz, amit Németh László számos alkotásával Magyarország számára feladatul megfogalmazott a második világháború után, vagy még korábban, a 30-as években, az a magyar közélet, a magyar közgondolkodás, a magyar polgárosodás elképzelhető vonalának vezéreszménye lehet. A harmadik út legfontosabb ideológiai mondatai, sorai származnak a 30-as és a 40-es évekből, és hatnak a 80-as években. Milyen Magyarországon kellene élnünk, mi a magyarság XX. vagy XXI. századi küldetése? Ennek a kérdésnek a megválaszolását remélték a hagyaték ápolásától, a nemes eszmék politikai készpénzre váltásától. Abban a reményben hozták létre a Németh László Társaságot a tudomány, a kultúra, a művészet vagy az ország sorsáról gondolkodók köréből, hogy mindaz, amit Németh László megálmodott és elképzelt, amit felvázolt – megvalósítható legyen. Az Önök, a húsz évre emlékezők fantáziájára, élettapasztalatára bízom, hogy mi valósult meg mindabból a nemes idearendszerekből, amit egy új világról álmodott Németh László, oly sokszor és oly sokféleképpen.

Nagyon érdekes a mai konferenciának az a része, amely felidézi majd a változásokban reménykedő, a változásokat akaró 80-as évek Magyarországot. Felidézi nemcsak a közgondolkodásban és a politikában, hanem az irodalomtörténetben is Németh László helyét és Grezsa Ferenc szerepét. Húsz évvel az események után, a XXI. század elején, nehéz megérteni, hogy mit is jelentett Németh László 1956 után azoknak, akik nem hagyták el Magyarországot, akik nem emigráltak, hanem a hétköznapiakban akartak boldogulni. A morális megtisztulás reményében és a gerincmegtartás felelősségével. Olyan vonalmérce volt, amit húsz év távlatában ma már nehéz értelmezni. Talán el sem tudjuk képzelni, hogy a 70-es, 80-as évek Magyarországn az általa megalkotott szellemi horizontot hány és hány ember, hány és hány nemzedék számára biztosított tartást. Egy olyan diktatúrában, amelyről elég, ha csak annyit mondok, amit a hódmezővásárhelyi Emlékpont kiállítás idéz Kádár Jánostól 1956. november 21-éről: a sajtó többet ér minden puskánál. A szellem befolyásolása, a szellem használata többet ér minden fegyvernél.

Ilyen környezetben nő meg igazán Németh László értéke. Ilyen kontextusban értelmezhető igazán minden sor, minden levél, minden visszaemlékezés jelentősége. Sokan csodálkoznak: mi végre is a Németh László Társaság ünneplése. Mi végre is a 75 évvel előtt született Grezsa Ferencre emlékezni? Húsz év távlatából sokak számára értelmezhetetlen, mi volt a hősiesség, mi volt a dicsőség a Németh László Társaság létrehozásában. Miért fontos Grezsa Ferenc irodalomtörténeti küldetése, amellyel Németh László életművét az 1968-as első, személyes találkozásuktól kezdve életének utolsó pillanatáig munkásságának középpontjába helyezte, és ezzel a magyar közgondolkodás és irodalomtörténet fő vonalába, méltó helyére állította?

Szeretném arra is felhívni a figyelmet, hogy Hódmezővásárhely és Németh László találkozása sorsszerű. Talán nem túl nagy szavak, hogy ez az életről gondolkodó tanár, orvos, író, apa szerepének és Hódmezővásárhely mentalitásának, gondolkodásmódjának a találkozása, egymásra találása is egyben. Nem tudok olyan embert mondani a vásárhelyi kőfalon belül és kívül, aki jobban megértette volna itt tartózkodásának néhány évében azt a világot, ami Hódmezővásárhelyt jelentette. Nem tudok ilyet mondani a XX században. Ez a találkozás azért volt sorsszerű, mert 1945 őszén, az akkori választások után, amikor Németh László Hódmezővásárhelyre jön, belső menedéket, önkéntes, belső emigrációt vállal. Ismeri és érzékeli az egyszerre felemelő és fenyegető történelmi, politikai körülményeket, amelyek az országra várnak. Ez a város legalább olyan reményekkel van, mint nagyon sok közgondolkodó, közíró, illetve a magyar társadalmi élet, a magyar értelmiség legfontosabb szereplői. A magyar alföldi polgárok, Hódmezővásárhely polgárai 1945 őszén azt remélik, hogy egy szabad ország, egy demokratikus ország, egy szociális igazságtalanságokat felszámoló ország lesz itt a háború után. És Magyarország az elkövetkezendő évtizedekben a szabad, demokratikus választások után olyan parlamentális demokráciával rendelkezik majd, ami nyugaton az emberi jogok tiszteletben tartását, a törvények előtti egyenlőséget, vagy éppenséggel a szociális távolságok és igazságtalanságok felszámolását hozza. És mekkorát kell csalódnium!

Hódmezővásárhelyen Németh László megértette ennek a világnak az egyediségét. A város az 1848-as szabadságharc után a magyar nemzet önálló gondolkodásában éli át azt a katarzist, ami – helyi szinten, a hétköznapok szintjén a mai napig ható – mítoszt is teremt. Ez az 1848-as forradalmi szabadságélmény, a nemzeti öntudat, a nemzeti lelkesedés, a hazaszeretet megélése olyan társadalmi következményekhez vezet, amiről Németh László ismeri föl kristálytiszán és világosan, hogy – 1848 és 1948 között ennek a városnak a száz esztendeje – a magyar polgárosodás egyedi és teljesen világos, modellszerű útja. Vásárhelyen egyébként jó a feltételrendszer is: nincs nagybirtok, nincsenek igazán szociális távolságok és nagy egyenlőtlenségek. Ezt a magyar polgárosodási modellt, amiben a magyar és a polgárosodási szó egyformán hangsúlyos, állítja élhető lehetőség mintájául műveiben. Legyen szó akár tudományos írásokról, akár irodalmi alkotásokról, vagy azokról az évekről, amikor tanárként igyekszik a rábízott diákokat egy másik irányba terelni, próbálja oktatni és nevelni.

Ez az értékrendszer, a százéves hódmezővásárhelyi magyar polgárosodás az, amely a XX. században, ha megvalósulhatott volna, ha Magyarország energiái felszabadulhattak volna, akkor bizonyára másképpen alakul a magyar történelem. Már egészen máshol tartathatnánk... Németh Lászlónak Vásárhely azért tartozik nagyon sokkal, mert amit ő a II. vi-

lágháború után meglátott, az egészen más volt, mint más magyar települések belső szerkezete. Ez a sajátosság, ez a zártság, ez a zárványszerűség mind a mai napig fennáll. Nem a túlzott lokálpatriotizmus, nem a túlzott városszeretet mondatja ezt velem, hanem a tények. A hódmezővásárhelyi modell, a vásárhelyi példa, amelyre ebben a terebben az elmúlt 150-160 esztendőben olyan sokan és oly sokféleképpen hivatkoztak. Németh László ismerte fel ezt a legmélyebben, és modellezte műveiben. A szellemi többletet is meglátta benne, amely az ő munkájának is vonalmércéje. Az emberiség, az igényesség, a szeretet, a minőség az, ami hódmezővásárhelyi éveiben, hétköznapijaiban visszaadta számára a reményt.

Nagyon érdekes a Hódmezővásárhely utáni élet. Megrendítő olvasni – akár Lakatos István tollából, akár személyes visszaemlékezésekben –, hogy folyamatosan menekült, hogy folyamatosan félt. Hogy méregkapszulával járt Hódmezővásárhely utcáin, vagy az 50-es és a 60-as években Budapesten. Folyamatos félelmei voltak abban a rendszerben, amelyből mégsem emigrált, mert a hazáját nem hagyta el. Az Önök értékítéletére bízom – nem megkérdőjelezve mások szellemi alkotásainak értékét –, hogy melyik volt a könnyebb. Az volt-e a könnyebb, aki 1948-ban elhagyta Magyarországot, és életműve ma valóban világklasszisként, és irodalmi sztárként járja be nemcsak Magyarországot, hanem a világ és Európa számos országának – a kiadók által menedzselt – könyvpiacát. Ez volt-e a nehezebb? Vagy az 50-es évek belső emigrációja volt a nehezebb? És 1956? Az a néhány hónap rendkívül embert próbáló időszak volt minden magyar író és minden magyar gondolkodó számára. Itthon maradni 1956 után, és megteremteni egy olyan belső világot – amely egyre inkább engem is arra a felismerésre készítet, mint ha Illyés Gyulát és Németh Lászlót ezekben az években – másokkal együtt –, az vezényelte volna, hogy a politikától, a párt hivatalos politikájától, a pártállam szervezetétől egy független világot, egy valódi Magyarországot, a hétköznapi Magyarországot hozzák létre, és abban tartásuk a lelket. Azt mindenki tudta, hogy amit az újságban, a pártlapban, a Népszabadságban olvas az nem a valóság. Csak annak látszata. A külső és a belső cenzúra intézményesítette kettős beszédet, a kettős kultúrát, a kettős értékrendet. Az értékek mentése, amely egy évezreden keresztül Magyarországon felhalmozódott, sokkal inkább azoknak köszönhető, akik itthon maradtak, és vállalták a lehetetlent. Vállalták, hogy a kompromittálás bélyegét, a megalkuvás bélyegét, az együttműködés bélyegét nyomják majd rájuk. De 1957 márciusában még nem látszott 1987 ősze. 1957 tavaszán, és 1958. június 16-a, Nagy Imre kivégzése után még nem látszott, hogy ötven év múlva, 2008-ban Magyarországon állítólag demokratikus, törvény előtti egyenlőség és szabadság lesz. Németh László és a körülötte gyülekezők – az ő és mások szellemi vezetésével – azt tűzték ki célul, hogy a párt és az állam hivatalos Magyarországa helyett egy másik Magyarországot, egy másik nyilvánosságot, egy másik kultúrát, egy másik értékrendet hozzanak létre. Úgy hiszem, ebben nagyon is sikeresek voltak. Nem véletlenül született meg a Németh László Társaság húsz esztendővel ezelőtt. Amire oly sokat és oly sokféleképpen hivatkoznak: a mennyiség és a minőség forradalma csak együtt képzelhető el. Ma csak a mennyiség forradalma maradt, és sajnos, elmaradt a minőség forradalma.

A mai napnak az aktualitását az a különlegesség is megadja, hogy mind Hódmezővásárhelynek – ami ritka szerencse, hogy a csillagok így álltak –, mind Németh Lászlónak még életében megvolt az a szerencséje, hogy találkozott egy olyan fiatal kutatóval, aki al-

földi parasztgyerekként, talán nem sértő ez a megfogalmazás a család számára, azonnal megértette Németh László lényegét. Meglátta benne nemcsak a tudományos, nemcsak az irodalomtörténeti lehetőséget, hanem a minőséget is. Meglátta a nemzetnevelés lehetőségét Németh László irodalmi, kulturális munkásságának történeti alaposságú értékelésében, irodalomtudományos kutatásában. Meglátta, hogyan lehet más a világ Németh László megismerésével.

Greza Ferenc érdemei nem csak a Németh László Társaság megszervezésében nyilvánulnak meg. Nem csak egyetemi tanári munkássága, nem csak kutatásai, nem csak a publikációk, a Németh László monográfiák és a könyvek teszik különlegesen megbecsült helyére Hódmezővásárhely szellemi életében. Hanem az a nagyon szerencsés találkozás is, hogy Hódmezővásárhelyre kerülve, bekapcsolódott az oktatási életbe. Greza Ferenc és a Bethlen Gábor Gimnázium egymásra talált. Nagy formátumú és rendkívüli hatású tanárként, és iskolateremtő, iskolafejlesztő, kiváló tantestületet építő igazgatóként. A képviselt, kutatott és megértett Németh László-i értékeket iskolaigazgatóként a hétköznapiokba, tanártársainak és tanítványainak tudatába vitte át.

Ez lehet a titka, amiért ma is, amikor a teremben körbenézek, egykori Greza Ferenc tanítványok, az általa vezetett Bethlen Gábor Gimnázium tanulói, egykori tanártársak, tisztelők, barátok vannak jelen. Németh László személyes jelenlétének hiányában rajta keresztül érvényesül ez az értékrend. Ami megemésedett és meghonosodott, és egy életre bevésődött Hódmezővásárhely oktatási életébe. Greza Ferencnek köszönhető, hogy Hódmezővásárhely és Németh László immár nem elválasztható fogalmak. Nem nevezhetjük Hódmezővásárhelyen intelligens embernek azt, aki Németh László műveit, akár Greza Ferenc vagy mások földolgozásában, tolmácsolásában ne ismerné. Aki nem tud Németh Lászlóra hivatkozni, nem tudja citálni, nem tud róla személyes, vagy mások által megismert emléket ismertetni, az nem tartozhat a város intelligenciájához. És ezt Greza Ferencnek köszönhetjük. Korai halála pótolhatatlan veszteséget jelentett és jelent a város, a Dél-alföld, az ország szellemi és tudományos életében. Mert a mennyiség forradalma a magyar valóságtól való eltávolodást is hozta. Németh László mai követőinek egyik legfontosabb szerepe a minőség forradalmának folyamatos követelése és kikényszerítése. Ez lehet az írói vagy irodalomtörténeti program, amit megfogalmazhatunk a mai nap aktualitásaként. Akik kutatják, azoknak nemcsak a személyes ambíció, a karrier lehet a cél, hanem a diákok, az emberek, a nemzet tanítása. Az értékrend megjelenítése, képviselése, továbbadása és újraalkotása. Ez a szellem emberének küldetése és feladata.

Ezért megtiszteltetés nekem és városom számára, hogy Németh Lászlóra és a 75 évvel ezelőtt született Greza Ferencre együtt emlékezünk. Remélem, Hódmezővásárhely irodalomtörténeti jelentőségét az értékteremtésben ez az emlékezés pontosan visszaadja. Németh László és Greza Ferenc számunkra együtt jelenti a XX század valóságát, és a minőség forradalmának szükségességét.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Dr. Lázár János

polgármester, országgyűlési képviselő